

lû icralarında dolaşıma giren Hatâyî mahlaslı şiirlerin pek çoğunun da *Hatâyî Divânı*'nın yazma nüshalarında bulunmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla Şah İsmail gibi karizmatik kişiliği ve mistik gücüyle anlatı kahramanına dönüşen şairlerin eserleri yayımlanırken öncelikle yazma nüshaların metin tenkidi yöntemlerine uygun biçimde incelenmesi, ardından da elde edilen verilerin folklorla ilgili kuramlar çerçevesinde eşzamanlı değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ortaya konulan metinler birer derleme olmanın ötesine geçemeyecektir.

NOTLAR

- 1 Mecmuanın ilgili sayfalarının fotoğraflarını ve içeriğine dair bilgileri gönderen meslektaşım Paşa Kerimov'a teşekkür ederim.
- 2 Roman, Zülfîye Veliyeva tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır: "Ben de bu yayladan şaha giderim"-Kızılbaşlar, İkinci baskı, Yurt Yayınları, Ankara 2010.

KAYNAKLAR

- Araslı, Hamid. *XVII-XVIII Asr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 1956.
- Arslanoğlu, İbrahim. Şah İsmail Hatâyî ve Anadolu Hatâyîleri. İstanbul: Der Yayınları, 1992.
- Başgöz, İlhan. *Türküli Aşk Hikâyeleri*. İstanbul: Pan Yayınları, 2012.
- Birdoğan, Nejat. Şah İsmail Hatai. İstanbul: Cem Yayınları, 1991.
- Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002.
- Çetin, Nilgül Gedik. Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme. YLT. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1998.
- Çınar, Mehmet Nuri. "Safevi Sarayında Türkçe Şiir Yazan Bir Şehzade İbrahim Mirzâ (Câhî)". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19 (2015): 161-196.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Hatâyî Divânı-Şah İsmail-i Safevi, Edebi Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitabevi Yayınları, 1956.
- Gallagher, Amelia. "The Transformation of Shah İsmail Safavi in Turkish Hikâye". *Journal of Folklore Research* 46, (2009): 173-195.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Kaygusuz Abdal-Hatâyî-Kul Himmət*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Gülensoy, Tuncer. "Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (1999): 7-9.
- Gündüz, Tufan. "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 51 (2009): 223-233.
- İşık, Caner. *Derviş Ruhan Örneğinde Alevi-Bektaşî Dervişlik Geleneği*. DT. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2008.
- Karakaya-Stump, Ayfer. *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık-Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Kaya, Doğan. "Sivas Kaynaklı Cönklerde Şah Hatâyî". *Birinci Uluslar Arası Şah İsmail Hatâi Sempozyum Bildirileri* (9-11 Ekim 2003 Ankara), haz. Gülağ Öz, Ankara, 2004: 177-183.
- Koz, Sabri. "Belli Mahlaslar Üzerinden Şiir Söyleme Geleneği ve Türkiye'de Yazılan Alevi Bektaşî Cönk ve Mecmualarındaki Hatâi Mahlaslı Şiirler". *Birinci Uluslar Arası Şah İsmail Hatâi Sempozyum Bildirileri* (9-11 Ekim 2003 Ankara), haz. Gülağ Öz, Ankara, 2004: 184-217.
- Köksal, M. Fatih. "Şah İsmail Hatâyî'nin Şiirlerinde Kullandığı Vezin Meselesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 66 (2013): 169-188.
- Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları II*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Macit, Muhsin. *Hatâyî Divânı*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017.
- Memmedov, Azizağa. Şah İsmail Hatâyî Eserleri. Bakü: Azerbaycan İlimler Akademisi Neşriyatı, 1966.
- Oğuz, Öcal. "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karacaoğlan Şiiri". *Millî Folklor* 58 (2003): 31-38.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Sheridan, R. Aslıhan (2008). "Koroğlu, Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal Şiirine Birincil Sözlü Kültür Bağlamında Bakmak: Tarihsel Kişiler mi Sözlü Kültür Tipleri mi?". *Millî Folklor* 7(2008): 50-59.
- Tehmasib, Memmed Hüseyin. *Seçilmiş Eserleri 2: Azerbaycan Halk Destanları*. Bakü: Slavyan Üniversitesi, 2011.
- Turgut, Vedat. "Şah İsmail'in Hatunu". *OTAM* 39 (Bahar 2016): 27-35.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Şah İsmail'in Zevcesi Tacılı Hanım'ın Mücevheratı". *Belleten* 92 (1959): 611-619.

ÖZ

İnsanoğlu, yaşadığı zamana, içinde bulunduğu kültür ortamına, bilgi ve algı seviyesine göre farklılıklar göstermekle birlikte tabiatla ve kendisi dışındaki varlıklarla sürekli ilişki içinde olmuştur. İnsanın yakından veya uzaktan tanıdığı, korktuğu veya birlikte yaşadığı canlılar ve bunlarla ilişkili edebî verimler ve yaklaşımlar da farklılık göstermektedir. Tabiata yüklediği anlamlar insanın inanç dünyası kadar edebî verimleri için de belirleyici olabilmektedir. Bu çalışma, bülbül Türk edebiyatında nasıl yer verildiğini, İstanbul'un, özellikle de XIX. ve XX. yüzyıl edebiyat çevrelerinin edebî tip oluşturma hüviyetini haiz iki etkili temsilcisinin Türk edebiyatında en çok yer verilen kuşlardan olan bülbülün ötüşüne mâniler vasıtasıyla yükledikleri anlamları ve anlam farklılıklarının temellerini ortaya koymayı amaç edinmiştir. Bu anlamda asıl işleri yangın söndürmek olan, ama *cinaslı mâni* icralarıyla tanınmış tulumbacılar ile asıl işleri mahalle bekçiliği olup *mâni fasulları* tertip eden, söyleyen bekçi babaların bir bakıma anonim biyografi diyebileceğimiz hayat hikâyelerini İstanbul mânilerinden örnek metinleri esas alarak sosyo-kültürel zemine bağlayarak değerlendirmeye çalışacağız. Edebi geleneğe sanatçının bağı, sanatçının yaşama çevresi ve yaşama biçiminin eserlere yansımaları da bu çerçevede ele alınacaktır. Edebiyatın toplumu yansıtan "ayna" oluşu tekrarlanan ve genel kabul gören bir yaklaşımdır. Toplum tek tip midir? Toplum içinde kültür katmanları yok mudur? Her kültür katmanının toplumla uyum içinde ve aynı görünümde bir yansıma ile mi karşımıza çıkar? Bu soruların cevabını edebiyatın, aslında hiç de homojen olmayan toplumla bağı, edebiyat sosyolojisinin bilgilerinden yararlanarak incelemenin ve metin ile kültürel etkileşim alanını birlikte ele almanın faydalı olabileceği düşüncesi hareket noktamız olmuştur. Hayatı algılamaları, yaşama biçimleri, kültürel ve edebî icra ortamları farklı olan tulumbacılar ile bekçi babaların, anonim biyografilerine bağlı olarak anlam alanları kurdıkları anlaşılacaktır.

Anahtar kelimeler

Bülbül, Mâni, Anonim Biyografi, Tulumbacılar, Bekçi Babalar

ABSTRACT

Human being has always been in relationship with nature and the beings other than himself differentiating according to the time he lives, the cultural environment he belongs to and the degree of his knowledge and perception. The organisms that human knows closely or distantly, afraids of or lives with and the literary products and approaches and related with them also show difference. The meanings he attributes to the nature can be determining for the literary outputs so far as his world of belief. This study purposes to state how the nightingale was handled, the basis of the meanings and the meaning differences that the two effective representatives of İstanbul, who had the personality of creating literary characters especially of the XIX. and XX. century oral literary environments, attribute to the singing of the nightingale which is one of the most mentioned birds in Turkish literature. In this sense, we will try to evaluate the life stories, which can be called as anonymous biography, of the Ottoman fire brigades, whose main job was fire fighting but known with their performances of punned mânis, and watchman fathers, whose main job was guarding the neighborhood but organized mâni meetings and told mânis, standing on the sociocultural basis and basing on the sample texts from the mânis of İstanbul. The reflection of the artist's bond with the literary tradition, the life environment and life style of him/her will be handled within this framework. Literature'a being a "mirror" reflecting society is a repeated and generally accepted view. Is society one type? Aren't there cultural layers in the society? Does every cultural layer meet us as a reflection that is the same and in tune with the society? Our starting point is the idea that answering these questions by analyzing the relation of literature with the society, which is not at all homogeneous, by also making use of the information from sociology of literature and handling the text and the field of cultural interaction together can be useful. It has been seen that the fire brigades and the watchman fathers, whose sense of life, life style and literary and cultural performance environments are different, form meaning zones according to their anonymous biographies.

Key Words

Nightingale, Punned Mâni, Mâni meeting, The Ottoman Fire Brigades, the watchman Fathers.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye, abdulcadiremaksiz@gmail.com

- Bülbul

1.5.43- Birri. Bülbülname (Bülbülye) Me-
tin-Index, Şenel Çalışkan, AÜ. FEF.
TDEB., (ET. 82/2), Erzurum 1982.

Bitirme (Mezuniyet) tezi.

MADDE YATIRILAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

08 HAZİRAN 1990

- Bülbul

1.4.12- Birri'nin Bülbülname Adlı Eserinin
Transkripsiyonlu Kritiği, Binnur Katurci-
oğlu, —>,TÜ., Edirne, (Dış. Yrd. Doç.
Dr. Kaşif Yılmaz).

Yüksek lisans tezi

MADDE YATIRILAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

08 HAZİRAN 1990

2010 DIBA, Layla S. The rose and the nightingale in Persian
art. *Arts of Asia*, 26 vi (1996) pp.100-112 [Based in
large part on works in the Brooklyn Museum
collection.]

Gül
Bülbul

MADDE YATIRILAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
20 EKİM 1995

- Bülbul

2.15- Bülbülname. Rifâ'i, Hüseyin Ayan, Is-
tanbul 1981. 32 s.

MADDE YATIRILAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

08 HAZİRAN 1990

Alsa *şâhîn*-i tabî'at n'ola *selvâ*-yı emel
Saydgâhum oldı şimdengerü pehnâ-yi emel

Ş. Es'ad 254

Bıldırcın, Kur'an'da anılan adıyla *selvâ* olarak geçince Hz. Mûsâ kıssasına telmih olarak da kullanılır. Hz. Mûsâ, Firavun'un zulmünden kurtardığı kavmini asâsı sâyesinde Kızıldeniz'den geçirerek Tih Çölü'ne getirince burada Tanrı tarafından rızık olarak "el-mennü ve's-selvâ" (kudret helvası ve bıldırcın eti) indirilir (Bakara 2/57, A'râf 7/160, Tâhâ 20/80). Şiirimizde bu kıssa telmih edilerek sevgili uğruna terkedilen dünya nimetleri arasında Tih Çölü'nde indirilen mukaddes bıldırcın da sayılır:

Yine ışka düşmişem ben sini dilerem sini
Yimek içmegi n'iderem *menn ü selvâ* urmuşam

K. Burhâneddin 251

Cân *Tih*-i muhabbetde hayrândur u ser-gerdân
Kalmadı meni bunda *selvâ*ya çeker bu dil

K. Burhâneddin 43

BOKLUCA BÜLBÜL⁶⁷: *Ötleğen kuşu*, *böğürtlen kuşu* ve *sânenc* de denilen bokluca bülbül bir tür çalıkuşudur. Sesi güzel olmasına karşın yuvasının pisliği sebebiyle bu adla anılır olmalıdır. Aynı özellikleriyle de şiirimizde kullanılır:

Kâr-ı ehl-i sühana merd-i gabî el katamaz
Ârif ü kâmile torlak dedeler söz satamaz
Herkesin nakşına şâyeste gerek nağmeleri
Andelibi göricek *bokluca bülbül* ötemez

? (H.K.Kadri 783)

Bir bok sineği nağme ile çıkdı helâdan
Kim uyduramaz ana sadâ bokluca bülbül
Sıçdı sıvadı hâsılı kokutdu yuvasın
Tebdîl-i makâm etse revâ *bokluca bülbül*

Sürürî 56

67) Mütercim Âsım; C.II, s.1/16; Hüseyin Kâzım Kadri; C.I, s.783; Sürürî; *Hezelüyyât-ı Sürürî*, Dersaâdet, (yty).

Yusufcuk çağırur kumrı yarasa cümleden cimri
Anınçün *bokluca bülbül* ider âhengi şenlikden

Azbi 24b

BÜLBÜL⁶⁸: Türkçe'de *sandavaç*, Arapça'da *andelib* (ç. *anâdil*), Farsça'da bülbülün (ç. *bülbülân*, *belâbil*) yanı sıra *âvâ*, *büburd*, *büburdek*, *hezâr*⁶⁹ (ç. *hezârân*), *hezâr-âvâ*, *hezâr-âvâz*, *hezâr-dâstân*, *şârek*, *sârek*, *sârec*, *şeb-hân*, *murg-ı şeb-hüz*, *tundür*, *zend-bâf*, *zend-hân*, *zend-lâf* ve *zend-vân* da denilen bülbül, küçük vücutlu, süratli, zengin nağmelerle güzel ötüşlü fakat görülmesi zor bir kuştur. Yaprak dökten ormanlar, çalılıklar ve dere boylarında yaşarlar. Böcekçildirler, meyve ve yemişlerle de beslenirler. Yerde zıplayarak hareket eder, kısa mesafeleri koşabilirler. Halk arasında da adları bilinen *dağ bülbülü*, *çalı bülbülü*, *benekli bülbül*, *taş bülbülü*/ *İran bülbülü* vb. türleri vardır.

Gülleri sever. Kimi zaman kendisini alamayarak gül yaprağına çarpar, düşüp kalır. Sıcağa ve susuzluğa dayanamaz. Aşk ateşi yüreğini öyle kavurmaktadır ki bir saat su içmese ölecek zannedilir. Sevdiği mevsim, gül zamanı olan bahardır. Herhangi bir kimsenin daldan bir gül kopardığını görse feryat eder. Şiddetli rüzgardan fazla müteessir olduğu için böyle havalarda yuvasından ayrılmaz. Bazıları bülbülün de

68) Mütercim Âsım; C.I, s.1/99, 308; 2/63, 386; C.II, s.1/10, 118, 131; 2/332; Hüseyin Kâzım Kadri; C.I, s.731; C.III, s.552; C.IV, s.679; Heinzel; s.256; Ahmet Bican; (Koçak) (Koçak) s.373-374; Onay; s.82-84; Pala, yty; s.90-91; Al-Sabeh; s.269; Demiri; s.79, 80, 270; Mehmed Kaplan; "Bülbül" mad., *İA*, MEBY, C.II, s.832-834; Cemal Kurnaz; "Bülbül" mad., *DİA*, İstanbul 1992, C.VI, s.485-486; TDEA; "Bülbül" mad., Dergah Yay., CI, s.480; Hüseyin Ayan; *Bülbül-nâme Rifâi*, Emek Matbaası 1981; Hüseyin Ayan; "Semâ Hakkında Bir Eser: Birri Mehmed Dede'nin Bülbüliyesi", *2. Millî Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1986 (Tebliğler) Konya*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, Konya 1987, s.207-216; Nezahat Öztekin; *Bekâyi'nin Gül ü Bülbül'ü İle Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması*, EÜEFY, İzmir 2000; Gencay Zavotçu; "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül Hikayeleri", *Kültür Dünyası*, Yıl 2, S.14, Haziran 1998, "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül" adıyla aynı yazı için bkz. *Yeni Türkiye Dergisi TÜRKLER*, C.V, s.896-902, Ankara 2002; İlyas Yazar; *Ömer Fuâdî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Edisyon Kritik Metni*, Hamle Yay., İstanbul 2000.

69) Farsça'da bin (1000) rakamının da adı olan *hezâr*, tavladaki yedi oyundan dördüncüsünün de adıdır (deh-zâr). Diğerleri: Fârid/ferid, ziyâd, sitâre, hâneğir, tavil, mansûbe (Mütercim Âsım; C.II, s.2/257, 332):

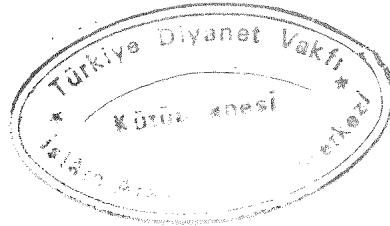
Aldı bir *mansûbe şatranc*-ı muhabbet şöyle kim
Mât olur *şeh* ruhlarından sad *hezârân* oynamak

Bâkî(1526-1600)'nin aşağıdaki çok meşhûr gazeli gelir. Bu gazelde geçen, “*Hırka-i tecrîd, el almak, himmet ummak ve âzâde*” gibi tasavvuf kavramlarını bilmeyen ya'nî tasavvuf kültürüne âşinâ olmayan dinleyici ve okuyucular bu şiiri tâm ma'nâsıyla anlayamazlar ve bundan zevk de alamazlar. Sözlerimi, sonbahâr mevsiminin tahrîp ettiği bir bahçe tasvîri etrafında şâirin, makam ve mevki'ini yahut değerini kaybeden yaşlı insanların hikmete yöneliş ve zamandan şikâyet edişini kısaca rûhî hâllerini bazı tasavvûfî sembollerle okuyucuya sezdirmeye çalıştığı teşhîs ve intâk sanatının da güzel bir örneği olan bu gazeliyle bitiriyorum:

*Nâm u nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düştü cemende berk-i dirâht i'tibârdan
Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler
Bâd-ı hazân cemende el aldı çınardan
Her yanadan ayağına altun akup gelür
Eşcâr-ı bağ himmet umar cûybârdan
Sahn-ı cemende turma salınsun sabâ ile
Âzâdedür nihâl bu gün berg ü bârdan
Bâkî cemende haylî perîşân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan³³*

MADDE 1000'İN SONRASI
SONRA GELEN DÜZÜMEN

0371

edebiyatını aynen taklît ediyorlar demek istemiyorum. Fakat bugün şekil endişesi diye bir şey duyuyorsak, dilin mükemmelleşmesi lâzımdır diye bir kaygımız varsa, bu endişeye, bu kaygıya Dîvân şiirini okuduktan sonra geliyoruz. Dîvân şiirinin san'atlarını biliyoruz, fakat bugünkü şiirin san'atlarını henüz bilmiyoruz. Onların neler olduğunu öğrenirsek, bugünkü şiirimizle Dîvân şiirimiz arasındaki yakınlığın nereden geldiği daha iyi meydana çıkacak.

Eski Türk cemiyeti dilini, büyük bir dil yaparak Avrupalılara öğretebilseydi Dîvân şiiri dünyânın büyük şiirlerinden biri olurdu. O hâlde Dîvân edebiyâtının modası geçmiş, ölmüş bir kıymet olarak bir kenâra atılmasına râzî olamayız. Belki yeni nesiller Dîvân edebiyâtı metinlerini kâfi derecede anlayamayacaklardır. Ya'nî bu metinlerin içinde bilmedikleri kelimeler olacaktır. Fakat edâsını birçok eski adamlardan, hattâ bu işle uğraşmış âlimlerden daha iyi kavrayıp benimseyeceklerdir.” Bahâdır Dülger, “Orhan Veli Konuşuyor” Tasvir, 21 Mart 1947; Orhan Veli, Şâirin İşi, Yazılar, Öyküler, Konuşmalar, Y.K.Y.,İst. 2001, s., 363; M. Orhan Okay, Poetika Dersleri, Hece Yay. Ank. 2004, s. 88.

³³ *Bâkî Dîvânı*, a.g.e., s. 329.

Bülbul

RİSALE-İ BÜLBÜLIYYE

İlyas Yazar*

29 Ocak 2007

Özet

Edebiyatımızda XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan, “Bülbül-nâme”, “Gül ü Bülbül” ve “Bülbüliyye” gibi değişik adlar altında yazılmış, gül-bülbül mesnevileri bulunmaktadır. Bu mesnevilerden biri de, Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin halifelerinden Ömer Fuâdî tarafından edebiyatımıza kazandırılmıştır. Fuâdî'nin 1623 (H.1033) yılında kaleme aldığı eser, kuşlar arasında geçen olayları anlatmakla birlikte, temsili olarak, tasavvufî aşkı işlemektedir. Bülbülün güle olan aşkı sebebiyle inlemesinden rahatsızlık duyan kuşlar, bülbüle iftiralarda bulunarak onu Süleyman peygambere şikâyet ederler. İşte bu temsili olayların hikâye edildiği 1190 beyitlik mesnevinin sonunda, Ömer Fuâdî okuyucu için kıssadan hisse mahiyetinde bir takım dersler de çıkarmıştır. Bu makalede, eserin yapı ve muhteva özellikleri, edebî değeri bakımından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Fuâdî, Bülbüliyye, Mesnevi, Gül, Bülbül, Fabl.

Abstract

Our literature includes gül-bülbül mesnevis written under various names such as ‘Bülbül-name’, ‘Gül ü Bülbül’, and ‘Bülbüliyye’ which appeared after the XVI century. One of these mesnevis has been contributed by Ömer Faudi, one of Şeyh Şa'ban-ı Veli's caliphates. The mesnevi which was written by Faudi in 1623 (H 1033) not only tells the events that take place among birds, it also symbolically deals with Islamic Mystic Love. Disturbed by the moanings of the Nightingale for its love for the Rose, birds slander and complain the Nightingale to prophet Solomon. At the end of this 1190-line mesnevi which depicts these fictive events, Ömer Fuâdî provides the readers with some morals as well. In this article the structure and content of the mesnevi will be in analyzed in terms of its literary value.

Key Words: Ömer Faudi, Bülbüliyye, Mesnevi, Gül, Bülbül, Fabl.

* Araş. Gör. DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı.

دانشنامه جهان اسلام، (۳)، تهران ۱۳۷۶، IRCICA.DN 36948

بلبل

۷۳۱

در سالهای قیمومت بریتانیا بر عراق، گروهی از جنگجویان بلباس، در شمار ارتش محلی بریتانیا بودند و در جنگ با بعضی طوایف شورشی کرد، شرکت می‌کردند (ادموندز، ص ۲۷۸).

منابع: سیسیل جی. ادموندز، کردها، ترکها، عربها، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران ۱۳۶۷ ش؛ محمدحسن بن علی اعتماد السلطنه، روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه، چاپ ابرج افشار، تهران ۱۳۵۰ ش؛ علی افشار، رساله‌ی شورش شیخ عبیدالله، در عبدالرشیدین محمد شفیع افشار محمودلو، تاریخ افشار، چاپ محمود رامیان و پرویز شهریار افشار، تبریز ۱۳۴۶ ش؛ عبدالرشیدین محمد شفیع افشار محمودلو، تاریخ افشار، چاپ محمود رامیان و پرویز شهریار افشار، تبریز ۱۳۴۶ ش؛ ایرانشهر، تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۴۲-۱۳۴۳ ش؛ ویلیام ایگلتون، جمهوری ۱۹۴۶ کردستان، ترجمه محمد صمدی، مهیاد ۱۳۶۰ ش؛ شرف‌الدین بن شمس‌الدین بدلیسی، شرفنامه: تاریخ مفصل کردستان، چاپ محمد عباسی، چاپ افست تهران ۱۳۲۳ ش؛ زین‌العابدین بن اسکندر شیروانی، بستان‌السیاحه، یا، سیاحت‌نامه، تهران ۱۳۱۵؛ ابراهیم بن اسدالله صدیق الممالک، منتخب التواریخ مظفری، چاپ سنگی [تهران] ۱۳۲۶؛ عباس عزازی، عشائر العراق، بغداد ۱۹۳۷-۱۹۵۶، چاپ افست قم ۱۳۷۰ ش؛ ابوالحسن غفاری کاشانی، گلشن مراد، چاپ غلامرضا طباطبایی مجد، تهران ۱۳۶۹ ش؛ کتاب سبز، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳ ش؛ مرکز آمار ایران، سرشماری اجتماعی - اقتصادی عشایر کوچنده ۱۳۶۶: فرهنگ عشایری حوزه‌های ۰۱ و ۰۲، تهران ۱۳۷۰ ش؛ جعفر بن محمد تقی مشیرالدوله تبریزی، رساله تحقیقات سرحدیه، چاپ محمد مشیری، تهران ۱۳۴۸ ش؛ حسین قلی نظام السلطنه مافی، خاطرات و اسناد حسین قلی خان نظام السلطنه مافی، چاپ معصومه مافی ... [دیگران]، تهران ۱۳۶۲ ش؛ واسیلی نیکیتین، کرد و کردستان، ترجمه محمد قاضی، تهران ۱۳۶۶ ش.

/ علی پورصفر /

بلبان ← بالابان

بَلْبَل، پرنده معروف به خوشخوانی و تعشق به «گل» (= گل سرخ، گل سوری). از لحاظ پرنده‌شناسی می‌توان نام عمومی «بلبل» را شامل دست‌کم پنج نوع از جنس لوسکینیا^۱ و سه نوع از جنس پیکنوتوس^۲، همه از تیره گنجشکدیسان^۳ موجود در خاور نزدیک و میانه دانست (بیشتر این نوعها

صدها تن و اسیر کردن سه هزار تن از آنان، پنجاه هزار رأس گوسفند و بیست هزار رأس اسب به غنیمت برد (غفاری کاشانی، ص ۲۱۸-۲۱۹).

در سالهای پایانی قرن دوازدهم، حکومت بلباسها بر عهده باپوراآمانگور بود. وی به اتفاق هزار نفر از مردان و جوانان بلباس، در مهمانی احمدخان مقدم، حاکم مراغه، به نیرنگ کشته شد (افشارمحمودلو، ص ۱۸۹-۱۹۰). جانشین وی قره‌نی آمانگور سرکرده طوایف مامش و از رؤسای اردوی امامقلی خان افشار، حاکم ارومیه، بود که بسیاری از جنگجویان بلباس را در جنگ با امامقلی خان به کشتن داد (همان، ص ۱۹۵-۱۹۶).

رؤسای طوایف بلباس ظاهراً از همین سالهاست که اعتبار بیشتری کسب می‌کنند و نامشان در منابع تاریخی بیشتر به چشم می‌خورد. یکی از فصول برجسته تاریخ طوایف بلباس، شرکت بخش اعظمی از آنان در شورش شیخ عبیدالله شَمزینی، رهبر طریقت نقشبندی، در ۱۲۹۷ است. فرمانده این شورش، حمزه آقای منگور، سالها با حکومت محلی آذربایجان در جنگ بود. در نتیجه این شورش، صدها نفر از بلباسها کشته شدند و هزاران نفر به خاک عثمانی گریختند. حمزه آقای منگور نیز، پس از شکست شورش در ۱۲۹۸، با دسیسه‌ای که امیر نظام گروسی ترتیب داده بود، همراه گروهی از بزرگان بلباس، کشته شد (افشار، ص ۵۷۱-۵۷۲)، و جاهای متعدد؛ صدیق الممالک، ص ۴۰۹-۴۱۰، ۴۱۳؛ اعتماد السلطنه، ص ۱۰۴).

در صفر ۱۳۳۳، جنگجویانی از طوایف بلباس و سایر طوایف کرد ایران همراه با نظامیان عثمانی، شهرهای میاندوآب و مراغه را تصرف کردند و پس از خروج ارتش روسیه وارد شهر تبریز شدند. چندروز بعد، ارتش روسیه به سوی تبریز بازگشت و پس از جنگ خونین با نیروهای مشترک کرد و ترک، شهر تبریز را دوباره به تصرف خود درآورد (کتاب سبز، ص ۴۵، ۵۲، ۷۵-۷۹، ۸۲، ۸۴، ۸۸-۸۹).

قدرت و نفوذ حکام بلباس، که تا اوایل قرن سیزدهم کم و بیش پا بر جا بود، پس از آن رو به تلاشی و تجزیه نهاد. کاهش قدرت حکام بلباس و همچنین تجزیه طوایف تا سالهای متأخر نیز ادامه داشت. هنگام تشکیل جمهوری خودمختار مهیاد در ۱۳۲۵ ش، طوایف معروف بلباس همگی مستقل از یکدیگر و مخالف با یکدیگر و از درون دچار تفرقه و تجزیه شده بودند (ایگلتون، ص ۴۳-۴۴).

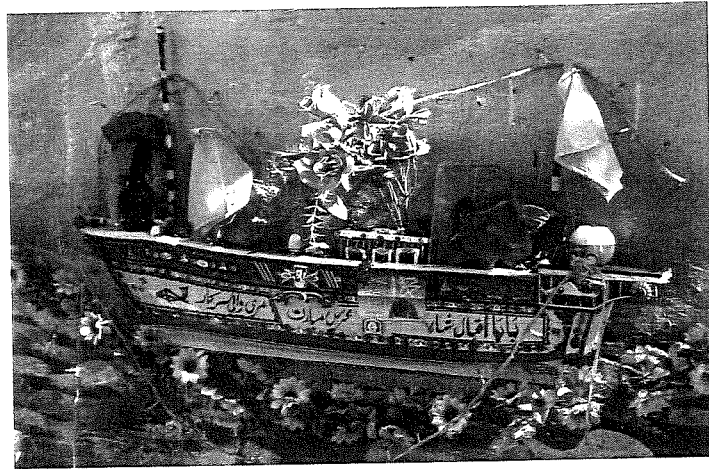

Fig. 10: Detail of the ship-replica at the shrine of Sayyid Iqbâl Shâh (Miwa Shah cemetery, Karachi/Pakistan, November 2006).

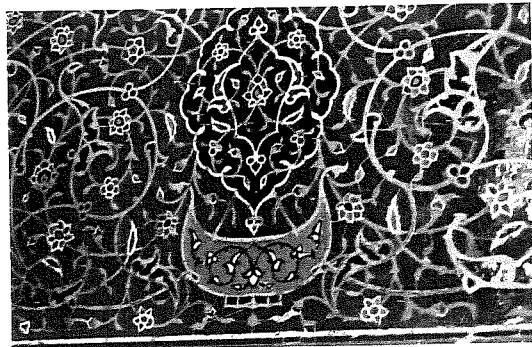
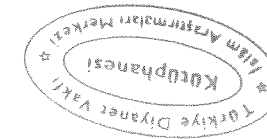

Fig. 11: Motif of the boat-shaped dervish begging bowl in Shaykh Lutfullâh mosque (Isfahan/Iran, April 2004).

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02347

Hümeýra ULUDAĞ

LES OISEAUX DU SOUFISME :
LE DESTIN DU ROSSIGNOL ET LE PÈLERINAGE
DE LA CIGOGNE

Bc116=1
021168

« Un signe suffit pour les hommes intelligents, afin d'étendre leur entendement jusqu'à d'autres horizons... »

(İsmâ'il Rûsûhî Ankaravî)¹

Le pouvoir des symboles permet à certaines réalités indicibles d'être comprises à l'aide de simples idées ou images. Le symbolisme se présente donc comme un essai d'explication d'une chose abstraite par son équivalent concret, et le symbole se réduit ainsi à un objet concret ou à un signe qui exprimerait d'une manière simple et sûre le concept ou l'idée que l'on désirerait transmettre. On a eu recours à ce puissant langage explicatif, dans les textes sacrés, tout au long de l'histoire et à toutes les époques. Cette situation a encouragé, avec le temps, la quête et l'exégèse du sens caché (*batini*) des textes saints, par préférence à son sens apparent (*zahiri*). Cette quête, menée principalement par les courants mystiques, est une préoccupation essentielle du soufisme. Ainsi que l'écrit l'historien Ekrem Işın, dans l'introduction de son ouvrage sur la symbolique chez les Bektachis de Turquie, « la culture ottomane s'exprime dans la langue du symbole : le trésor qu'elle transmet est comme un paradis pour ceux qui entendent cette langue, mais elle devient un enfer pour ceux qui ne la comprennent pas »².

LES « ÉCRITS DE TEKKE »

Les mystiques de l'islam, au cours de leur cheminement spirituel, invoquent fréquemment les versets suivants du Coran : « Nous leur ferons voir Nos signes sur les horizons et dans leur âme, jusqu'à faire éclater (à leurs yeux) que c'est là le

¹ *Minhâcü'l-fukarâ*, Le Caire, Bulaq, 1840, p. 76 ; *Minhâcu'l-Fukara*, édité par Saadetin Ekici, Istanbul, İnsan Yayınları, 1996, p. 118.

² Ekrem Işın et Selahattin Özpabıyıklar, *Hoş Gör Ya Hu, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller, Nesnelere*, Istanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999, p. 13.

26 Ağustos 2015

talis IV, pp. 215-312, V, pp. 217-344, VII, pp. 95-203, XIII, pp. 437-639); Ḥonayn, *Mā torjema*, ed. G. Bergsträsser as *Ḥunain ibn Ishāq über die syrischen und arabischen Galenübersetzungen*, with suppl. *Neue Materialien zu Ḥunain ibn Ishāq's Galenbibliographie*, AKM XVII, 2 and XIX, 2, Leipzig, 1925 and 1932; Aḥmad b. al-Qāsem b. Kaṭīfa Ebn Abī Oṣaybe'a, '*Oyūn al-anbā' fī ṭabaqāt al-aṭebbā'*, ed. Emra' al-Qays b. al-Ṭaḥḥān [i.e., August Müller], Cairo, 1299/1832 and Königsberg 1884; Ebn Jojoi, Solaymān b. Hassān, *Ṭabaqāt al-aṭebbā'*, ed. F. Sayyed, Cairo, 1955; Mari, see 'Amr; Ebn al-Qeṭṭī: 'Alī b. Yūsuf b. Ebrāhīm, *Ekḫbār al-'olumā' he-akhbār al-ḥokamā'*, ed. of al-Zawzanī's epitome *al-Montakabāt wa'l-moltaqaqāt* by A. Müller and J. Lippert as *Ibn al-Qiṭṭīs Ta'rīḥ al-ḥokamā'*, Berlin, 1903; 'Abd-Allāh b. Moslem Ebn Qotayba, *Kitāb al-ma'āref*, ed. Ṭ. 'Okkāsa, Cairo, 1960; Abū Bakr Moḥammad b. Zakarīyā' al-Rāzī, *Kitāb al-ḥawī fī'l-ṭebb*, 24 vols., Hyderabad, 1955-71 (Maṭbū'āt Dā'irat al-Ma'āref al-'Otmāniya. Selsela jadīda, 4, I-XXIII, 2); *Synodicon orientale*, ed. J. B. Chabot, Paris, 1902 (= *Notices et extraits des mss de la Bibliothèque Nationale XXXVII*); Zacharias Rhetor, *Historia ecclesiastica*, ed. E. W. Brooks, 2nd ed., Louvain, 1953 (CSCO 83, 84, 87, 88).

Studies: V. A. Eberman, "Meditsinskaya shkola v Djundishapure." *Zapiski kollegii vostokovedov pri aziatskom muzee Rossiiskoi akademii nauk* 1, 1925, pp. 47-72; G. Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, 5 vols., Vatican City, 1944-53 (Studi e testi 118, 133, 146, 147, 172); D. N. Mackenzie, *A Concise Pahlavi Dictionary*, London, 1971; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden and Cologne, 1970 (HO, I. Abtlg., Erg. Bd. VI, 1); A. Vööbus, *Syriac and Arabic Documents Regarding Legislation Relative to Syrian Asceticism*, Stockholm, 1960 (Papers of the Estonian Theological Society in Exile 11); idem, *The Statutes of the School of Nisibis*, Stockholm, 1962 (ibid., 12); idem, *History of the School of Nisibis*, Louvain, 1965 (CSCO 226, Subsidia 26).

(LUTZ RICHTER-BERNBURG)

BOKT-NARSA. See NEBUCHADNEZZAR.

BOLANDMĀZŪ. See BALŪT.

BOLBOL "nightingale"

- i. The bird.
- ii. In Persian literature.

i. THE BIRD

The term *bolbol* is applied to at least three species of the genus *Luscinia* (fam. Turdidae): *L. megarhynchos* "nightingale" (with three subspecies), *L. luscinia* "thrush nightingale" (called *bolbol-e kāldār* "spotted bolbol" by Scott et al., p. 311), and *L. svecica* "blue-throat" (called *galābāb* ibid.; with seven subspecies); it is

also applied to a singing thrush from another family (Pycnonotidae), *Pycnonotus leucotis* "white-eared bulbul" (*bolbol-e kormā* "date(-palm) bolbol," ibid., p. 266; for the occurrence of all these species in Iran and their specifications, see Hüe and Etchécopar, pp. 631-37, 796-97, and Scott et al., pp. 311-12, 266). To Persian lexicographers and poets, however, *bolbol* and its literary equivalents—*hazār*, *hazār-dāstān*/*dastān*, *'andalīb*, and the like—all refer to a single bird, characterized principally by its sweet (*k'oš*) or plaintive (*zār*) song, supposedly sung for its beloved (*ma'sūq*), the rose (*gol*). Some of the names or epithets for the *bolbol* and some other poetical references do reflect traits of the bird's behavior. *Hazār-dāstān* (shortened form *hazār*, lit. "thousand," thus "[singing] a thousand themes/melodies") and *hazār-āvā(z)* (lit. "[singing] a thousand songs") suggest unusual vocal virtuosity. A disparaging epithet *porḡūy* "garrulous," was, however, used by Monjīk Termedī (late 4th/10th century; quoted in *Deḥḡodā*, s.v. *bolbol*). The belief that the *bolbol* is a night or dawn bird is reflected in designations like *morḡ-e šabk'ān* "bird that sings at night," *morḡ-e saḡar* "dawn bird" (also *bolbol-e saḡar*[ī] in Sa'dī), and *morḡ-e saḡark'ān* "bird that sings at dawn" (cf. the etymology of English "nightingale": "singer of the night"). A great many verses allude to the separation (*hejrān*, from the same Ar. root as *mohājara* "migration") of the *bolbol* from its sweetheart and their subsequent reunion (*waṣf*), implying the periodic absence of the *bolbol*; furthermore, the nightingale's singing takes place in *mawsem-e gol* (season of roses), the spring (cf. Sa'dī's verse "O *bolbol*, bring [us] the glad tidings of [the approach of] spring, [and] leave the bad news to the owl"; *Golestān*, chap. 8, p. 534).

Available zoological descriptions explain and occasionally correct these romantic observations. In connection with the differing vocal qualities and powers of the species, *L. luscinia* is said to have the richest and most melodious song, which begins with a characteristic low "čūk čūk čūk" and then rises into a ringing crescendo; the song of *L. megarhynchos* is similar but begins with a rather muted "tūo tūo" and then develops into a brilliant crescendo in "tūū tūū." The bluethroat's song is a mixture of the song of *L. megarhynchos* and other species, but it almost always begins with detached notes. Finally, the song of *P. leucotis*, an active and "noisy" thrush, consists of a short staccato phrase that attracts immediate attention (Hüe and Etchécopar, loc. cit.). These variations in song may account for the range of epithets for the *bolbol* in Persian poetry: On the one hand are those compounded with *k'oš* "sweet" (e.g., *k'ošāhang*/*āvāz*/*naḡma*/*tarāna*/*gūy*/*k'ān*), indicating moderate melodiousness; on the other are those compounded with *ātaš* "fire" (e.g., *-nafas* "fire-breathing," *-navā* "[singing] a fiery tune," *-zabān* "having a fiery tongue"), which along with epithets such as *boland-ṣafīr* "(singing) a high, thin tune" and *rangīn-navā* "(singing) a florid melody," indicate a higher degree of virtuosity (for these and other epithets, cf.

Bulbul

2/163 N. d. b. g. y. s. k. file

نگارش جناب سرتیپ مقتدر

Bilbul
- Gül

بلبل و گل

راجع بعشق ورزی بلبل با گل چکمه سرایان و نویسندگان نامی ما داد سخن داده اند و داستانهای شیرین و غزلهای دلنشینی دارند که شهره آفاق است و در اثر همین نغمه سرائیها بوده که کشور ما را برخی از گویندگان خارجی « سر زمین گل و بلبل » خوانده اند .

اما از نویسندگان مغرب زمین در این باب آثار بدیعی نظیر آثار نویسندگان ما کمتر دیده شده و اگر در کتابهای خود گاهی از بلبل و گل نام برده اند وقتی بدقت بنگریم افکار آنان بیشتر از شعرای ایرانی ریشه گرفته و آمیخته بتخیلات شرقی است .

برای نخسین بار در نوشته های « اسکار وایلد » سخن سرای نامی انگلیس داستان نغزی راجع به بلبل و گل دیده شد که حاوی مضامین بکر و دلکش و شامل نکات اخلاقی بس سودمند است و بدینجهت ترجمه آنرا بر خود لازم دیدم .

موضوع این داستان سرگذشت دانش آموزی است که عاشق دلباخته دختر استاد خویش میباشد و دختر از او خواهش کرده گل سرخی برایش بیاورد تا در شب میهمانی این گل را بسینه خود زده با جوان بر قصد . چون فصل زمستان در پیش و گل سرخ نایاب بوده جوان از پیدا کردن آن مأیوس و برای این نا کلمی آه و ناله آغاز میکند .

بلبلی که بر روی درخت باغ او لانه داشته از اسرار دل وی آگاه میشود و عزم میکند بھر قیمتی شده گل سرخ را برای او فراهم کند و به تفصیلی که در داستان ذکر شده باخون دل خود گل سرخی بوجود میآورد . نکته ای که لطف کلام گوینده را میرساند در همین جاست که بعقیده او تا شیره بدن درخت گل به خون دل بلبل آمیخته نشود قلب گل سرخ فام نمیگردد .

سر فرو بردم میان آبخور از فرنج منش خشم آمد مگر (رود کی)
خشمش آمد و همانکه گفت و بک خواست کورا بر کند از دیده کیک (رود کی)
رفتن :

چو آ باد شد زو [از شاپور] همه مرزوبوم چنان آرزو کرد کاید بروم (فردوسی)
چنین تا دو هفته بر او بر گذشت سپهدار از ایوان بیامد بدشت
بیرون شدن . خارج گشتن . بر آمدن :

چو گفتار موبد بیاد آمدش زدل بر ، بر یکی سرد باد آمدش (فردوسی)
سوار شدن :

وزو بر تر اسباب جنگی بیای بدان تا کی آید بیالای رای (فردوسی)
نیاید . مبادا :

امیر خلف مکار است و محنت او را دز یافته است و فرزند تو مانده نیاید که

خطا رود . تاریخ سیستان . و رجوع به نباید ، در بایستن ، شود ،
آمدن بکسی یا نیامدن باو ، باو ز پیدن یا نزی پیدن ، باو بر از پیدن یا نبر از پیدن
با او وفق دادن یا ندادن . با او متناسب بودن یا نا متناسب بودن . برای او
بمبمنت و شگون نیک بودن یا نبودن :

این قبا بتو نمی آید . سر که انداختن بمانمی آید
سزیدن شایستن . سزاوار بودن :

از آزاد مردی آنچه آمد گفتم و کردم و تو حرمت من نگاه نداشتی .

(ابوالفضل بیهقی)

گفته شدن . نظم شدن :

شعر دراو [در مسعود غزنوی] نیکو آمدی و حاجت نیامدی که دروغی گفته آید .
(ابوالفضل بیهقی)

در کلمات ذیل و نظایر آن رجوع بکلمات مرکبه با آمدن شود :

اندر آمدن . باز آمدن . بر آمدن . پیاپان آمدن . بیرون آمدن . پدید آمدن .
پیش آمدن . پسند آمدن . در آمدن . سر آمدن . فرا آمدن . فراز آمدن . فروز آمدن .
فزون آمدن . کار آمدن . نیاز آمدن . یاد آمدن . کنار آمدن با . بچشم آمدن .
بدست آمدن . بگش . بفعل آمدن . بیار آمدن . بزبان آمدن . بجان آمدن و مانند آن .
و مصدر دوم غیر مستعمل آن آیش است ، آمدم ، آی .